

УДК 377.1:370.1

М.Б. Агапова,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто структуру професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів, яка містить мотиваційний, змістовий, практичний, емоційно-регулятивний та результативний компоненти.

Досліджено характеристики структурних елементів та встановлено взаємозв'язки між ними.

Для успішного засвоєння навчального матеріалу та здобуття професії в процесі фахової підготовки важливим є позитивне ставлення учня до професійного навчання, його перехід від об'єктивної до суб'єктивної позиції, за якої учень стає повноцінним ініціатором, організатором, суб'єктом своєї навчальної діяльності й поведінки. У цьому контексті можна говорити про суб'єктну або діяльнісну готовність учня, тобто про його здатність ініціювати, організовувати, реалізувати та плідно завершувати навчальну, продуктивну, творчу діяльність [1: 9].

Під час професійного навчання важливого значення набуває позитивна спрямованість особистості на успішне оволодіння обраною професією, а саме – їх професійні інтереси [2: 192].

Мета нашого дослідження – вивчення формування професійних інтересів у ході професійного навчання, оскільки, виходячи з принципу поєднання навчання з продуктивною працею, формування професійних інтересів у майбутніх робітників розглядається як включення їх в активну навчальну і виробничу діяльність відповідно до обраної професії [2: 192].

Процес прояву професійних інтересів особистості виражається у відповідних компонентах, його складових, виявленні та обґрунтуванні яких дає можливість окреслити шляхи формування професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі фахової підготовки.

У психолого-педагогічній літературі зустрічаються різні підходи щодо виділення складових компонентів професійних інтересів.

Так, більшість дослідників виділяють у структурі професійних інтересів три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний, емоційний, вольовий (Г. Щукіна, Л. Крамаренко, І. Мельник, М. Семенюк). Розширену структуру професійних інтересів пропонує В. Римкявичене, який зазначені три компоненти доповнює рівневою диференціацією професійних інтересів.

У цілому аналіз наукових джерел показав, що прояв професійних інтересів здійснюється через такі їх основні компоненти, як: емоційний (заохочення, оцінка, осмислення і самооцінка кінцевого результату роботи), вольовий (постановка мети, визначення етапів діяльності, доведення доручених завдань до якісного і своєчасного завершення) та пізнавальний (необхідність самостійно вирішувати практичні виробничі проблеми, прояв професійної компетенції, прийняття відповідальності за їх результат) [3; 4; 5].

Певні розходження в розумінні змісту та структури професійних інтересів спонукали нас до створення структури професійних інтересів, яка б враховувала особливості їх формування відповідно до завдань нашого дослідження і включала аналіз попередніх досліджень. Таку структуру представлено на схемі 1.

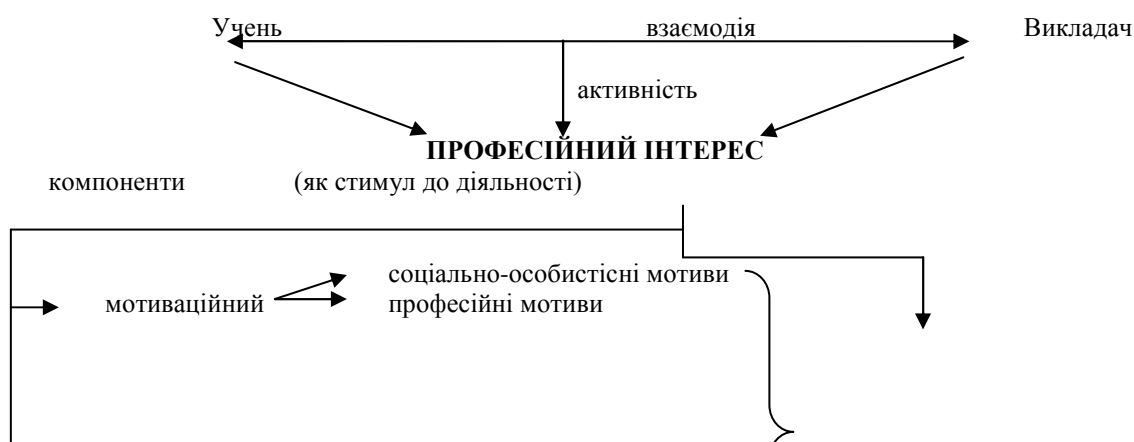
На основі аналізу теоретичного матеріалу та пілотажного опитування майстрів виробничого навчання, викладачів спеціалізованих професійно-технічних навчальних закладів нами виділено п'ять обов'язкових компонентів професійного інтересу, що забезпечують майбутню повноцінну професійну діяльність: 1) мотиваційного; 2) змістового; 3) практичного; 4) емоційно-регулятивного; 5) результативного (див. схему 1).

Розглянемо більш детально виявлені структурні компоненти.

Мотиваційний компонент виражений у об'єктивно-суб'єктивній природі професійного інтересу: з одного боку, професійний інтерес є складним відображенням у свідомості учнів певних сторін об'єктивної дійсності, він має вибіркового характеру і спрямований на те, що має для учнів об'єктивне значення; з іншого – це позитивне емоційне ставлення до цих сторін об'єктивної дійсності, наявність особистісного осередку.

Мотиваційний компонент містить чинники, що визначають емоційне ставлення учнів до професійного навчання як діяльності, що набуває особистісно-професійного значення, формування соціально-особистісних та професійних мотивів навчання в учнів.

Мотиваційна сфера особистості включає сукупність стійких мотивів, які мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості [6: 56].

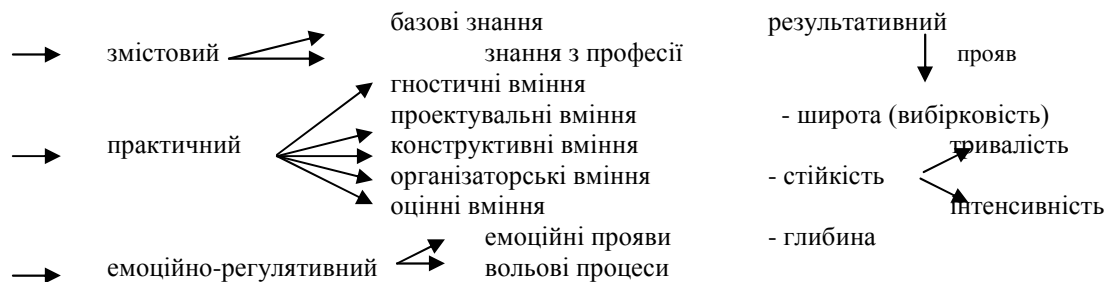

Схема 1. Структура професійних інтересів учнів ПТУ

Мотиваційний компонент містить чинники, що визначають емоційне ставлення учнів до професійного навчання як діяльності, що набуває особистісно-професійного значення, формування соціально-особистісних та професійних мотивів навчання в учнів.

Мотиваційна сфера особистості включає сукупність стійких мотивів, які мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості [6: 56].

Мотив – це досить складне утворення, яке вміщує різні види спонукань: прагнення, установки, потяги, переконання тощо. Поняття "мотив" означає спонукання особистості до того чи іншого виду активності (діяльності, спілкування, поведінка), пов'язане з задоволенням певної потреби [7; 8; 9; 10].

Згідно досліджень висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора у випадку недостатньо високих спеціальних здібностей або недостатнього запасу в учнів необхідних знань, умінь і навичок. В оберненому напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує – високий рівень здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може привести до високої успішності професійної діяльності [7; 8; 9; 10].

Таким чином, від сили і структури мотивації (системи мотивів) значною мірою залежить як сформованість професійного інтересу учнів, так і їх успішність.

Ми припускаємо, що рівень розвитку професійних інтересів, як елементу професійної мотивації, залежить від:

- *соціально-особистісних мотивів*: потреба своєю працею приносити користь суспільству; потреба суспільства в робітниках певної професії (соціальний престиж); реклама професії (профорієнтація); сприятливі умови вступу та навчання; поради або приклад батьків, друзів; потреба здобути хоч якусь професію; висока заробітна плата; потреба реалізації себе в житті; прагнення самостійності; випадок тощо;
- *професійних мотивів*: професійна зацікавленість, бажання здобути певну професію; реалізація своїх професійних здібностей; потреба вдосконалити професійну майстерність; потреба розвивати свої професійні здібності; потреба в отриманні знань та умінь з певної професії.

Змістовий компонент. Згідно з концепцією системно-діяльнісного підходу, знання лежать в основі теоретичної та практичної підготовленості учнів до здійснення ними професійної діяльності. Врахування рівня й особливостей цього компоненту є одним із важливих чинників формування професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів, оскільки встановлено, що емоційний тон пережитого невдалого навчального досвіду може підсилювати небажання вчитися [11: 8]. З іншого боку, прояв пізнавального інтересу в процесі фахової підготовки, намагання отримати більше відомостей з обраної професії також є показниками професійного інтересу.

Змістовий компонент структури професійного інтересу включає:

- *базові знання*, які є основою для успішного набуття професійних знань, умінь та навичок учнів ПТУ (включають предмети природничого та гуманітарного циклів);
- *знання з обраної професії* (спецпредмети певного спрямування, що вивчаються відповідно до навчальних програм та планів училища, наприклад, за професією "Оператор комп'ютерного набору. Секретар керівника").

Практичний компонент структури професійних інтересів охоплює комплекс умінь, спрямованих на формування в учня власного алгоритму професійної діяльності з метою реалізації власних професійних можливостей та їх постійного вдосконалення, оволодіння різними способами та прийомами здобуття знань, умінь та навичок у галузі професійної діяльності, активізації різних видів навчально-професійної діяльності учня.

Під *уміннями* розуміють: 1) здатність незалежно виконувати певні дії, заснованої на доцільному використанні учнем набутих знань і навичок; 2) оволодіння засобами (прийомами, діями) застосування засвоєних знань на практиці [12: 49].

На основі досліджень А.П. Акімової, А.О. Деркача, Н.В. Кузьміної, Л.Д. Павлової, виділяють такі групи вмінь:

- **гностичні**: містять дії, спрямовані на дослідження об'єкта, процесу й результатів професійної діяльності учнів;
- **проектувальні**: полягають у моделюванні стратегічної програми розв'язання актуальних цілей і завдань, пов'язаних із професійною діяльністю. Зокрема, проектування провідних цілей професійної діяльності, моделювання цілей, ефективних форм, методів та засобів вдосконалення власної професійної діяльності;

- **конструктивні**: передбачають трансформацію, переведення стратегічних цілей професійної діяльності в тактичні й оперативні професійні задачі, які реалізуються шляхом складання особистих планів фахової підготовки, добирання ефективних засобів їх реалізації;
- **комунікативні**: виконують важливу регулятивну функцію. Передбачають моделювання й реалізацію атмосфери психологічної підтримки в процесі професійної діяльності, встановлення доцільних стосунків із колегами, стимулювання в учнів професійного інтересу в процесі фахової підготовки, спонукання до свідомого використання набутих професійних вмінь;
- **організаторські**: передбачають реалізацію програми розв’язання професійних завдань на основі розвитку особистих природних даних (задатків); організацію різноманітних форм, видів, методів професійної діяльності;
- **оцінні**: містять дії, спрямовані на виконання аналізу та самоаналізу професійної діяльності.

Перелік умінь, що входять до складу зазначених вище груп, відображено в таблиці 1, яка містить уміння відповідно до кваліфікаційної характеристики випускника професійно-технічного навчального закладу за професією "Оператор комп’ютерного набору. Секретар керівника".

Таблиця 1

Групи вмінь	Уміння
гностичні	уміння користуватися прийомами швидкого опанування теоретичним і практичним матеріалом; об’єктивно аналізувати власну професійну діяльність, враховуючи специфічні особливості обраної професії; активно оперувати набутими фаховими знаннями в процесі професійної діяльності; використовувати логічні прийоми мислення, що сприяє фундаментальному оволодінню майбутньою професією; опрацьовувати дані, отримані на основі використання комп’ютерних програм тощо
проектувальні	уміння чітко усвідомлювати поставлені перспективні цілі, бажаний перспективний результат; визначати систему оволодіння основами майбутньої професійної підготовки здобуття обраної професії; складати конкурсні проекти у сфері професійної діяльності тощо
конструктивні	уміння володіти системою заходів щодо виконання завдань у професійній діяльності; самостійно складати таблиці, схеми, будувати графіки та діаграми для кращого сприйняття й відображення зв’язків та співвідношень між загальними та професійно орієнтованими явищами в процесі фахової діяльності; використовувати теоретичні знання у виробничій діяльності; брати активну участь у колективному пошуку та обговоренні шляхів розв’язування завдань фахового спрямування; експлуатувати комп’ютерну техніку; працювати з програмами; виконувати операції в комп’ютерних системах (мережах); проводити роботу з документальною інформацією тощо
комунікативні	уміння проявляти інтерес до матеріалу в галузі професійної діяльності у вигляді запитань; висловлювати особисте ставлення до подій, що відбуваються в професійній сфері; оптимістично ставитися до процесу навчання; давати письмову та усну повну, логічну, чітку відповідь на поставлені питання, доповнюючи лекційний матеріал додатково здобутими відомостями професійної спрямованості; дотримуватися етики службових стосунків тощо
організаторські	уміння планувати свій робочий час; якісно, чітко організовувати професійну діяльність; дотримуватися правил техніки безпеки; організовувати працю відповідно до норм трудового законодавства, правил і норм охорони праці; забезпечувати й обслуговувати роботу керівника організації; дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку тощо
оцінні	уміння об’єктивно оцінювати власну професійну діяльність, враховуючи специфічні особливості обраної професії; обґрунтовувати правильність обраного шляху в процесі виконання практичного завдання; оцінювати можливі помилки та шляхи їх ліквідації; оцінювати результати розв’язків завдань із професійної галузі

Процес оволодіння вказаними вміннями з обраної професії здійснюється в атмосфері інтелектуальних, моральних, естетичних переживань, зіткнення думок, позицій, наукових підходів у професійній галузі, проектування різноманітних можливих розв’язань завдань професійної діяльності, творчості учнів, залучення до критичного аналізу, відбору, конструювання професійно значущого змісту навчального матеріалу в галузі професійної діяльності.

Емоційно-регулятивний компонент структури професійних інтересів учнів професійно-технічних училищ має психологічне забарвлення, оскільки механізми емоційних реакцій особистості, а також проблема феномену волі, в основному, досліджуються й розглядаються в галузі психологічних наук. Разом із тим, цей компонент доповнює характеристику досліджуваної проблеми – формування професійних інтересів учнів професійно-технічних училищ, оскільки один і той самий процес може, і зазвичай буває, не тільки інтелектуальним, але й

емоційним, й вольовим [13: 219]. Події, що відбуваються в професійній діяльності учнів, стають для них джерелом певних переживань, унаслідок яких виникає внутрішнє ставлення учнів до об'єктів навчально-професійної діяльності, до професійних дій [13: 219-220].

Виходячи з зазначеного вище та специфіки нашого дослідження, дамо сутнісну характеристику емоційно-регулятивного компонента.

Регулятивний компонент структури професійних інтересів тісно пов'язаний із поняттям волі, оскільки є її складовою частиною (функцією).

Уявлення про волю можна розмежувати на три напрями, представлені як мотиваційний і регулятивний підходи та підхід "вільного вибору" [13: 370-371].

Вольова регуляція являє собою опосередковане метою та мотивами утворення стану оптимальної мобілізованості, оптимального режиму активності й правильного спрямування цієї активності. Представники регулятивного підходу (М. Басов, Р. Ассаджолі) вважають, що специфіку волі неможливо вивести з аналізу спонукальної сфери особистості або свідомого подолання перешкод [13: 371].

Воля є свідомо спрямованою активністю особистості, якій притаманні такі специфічні властивості як: вибір мотивів, цілепокладання, прагнення досягти мети, зусилля до подолання перешкод, мобілізація внутрішньої напруженості, здатність регулювати спонукання, можливість приймати рішення, гальмування поведінкових реакцій [13: 366]. Вольова регуляція завжди починається з інтелектуального акту, з усвідомлення проблемної ситуації. Рефлексія та аналіз проблемної ситуації вимагає "вмикання" вольових актів – це "моменти руху" діяльності. У моменти "пуску" і "зупинки" вольового регулювання роль інтелекту найбільш виражена [13: 366].

Таким чином, регулятивний компонент взаємопов'язаний зі змістовним та практичним компонентами нашої структури (див. сх. 2).

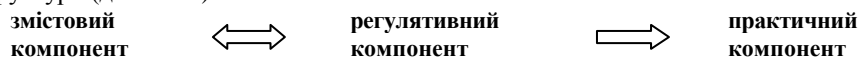

Схема 2. Взаємозв'язок змістового, регулятивного та практичного компонентів структури професійних інтересів

Цей компонент формується в процесі життя, в трудовій та професійній діяльності, яка потребує певних вольових якостей (індивідуальні особливості волі) й навичок вольової регуляції.

Одним із головних механізмів внутрішньої регуляції професійної діяльності й поведінки учнів у процесі оволодіння професією є емоції, що супроводжують вияви активності суб'єкта й спрямовані на задоволення актуальних потреб в обраній сфері [13].

Емоції (від лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами й мотивами, що відображають у формі безпосереднього тимчасового переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість для життєдіяльності індивіда явищ і ситуацій, які діють на нього [13: 220].

У нашому дослідженні ми будемо дотримуватися *інформаційної концепції емоцій*, згідно з якою емоційний стан визначається якістю та інтенсивністю актуальної потреби індивіда та оцінкою, яку він дає можливості її задоволення [13: 228].

Емоційний процес включає три основні компоненти: *емоційне збудження* (визначає мобілізаційні зміни в організмі); *знак емоції* (спонукають до дій, що підтримують позитивні події, та дій, спрямованих на усунення контакту з негативною подією); *ступінь контролю емоцій* (афекти й крайнє збудження) [13: 220-222].

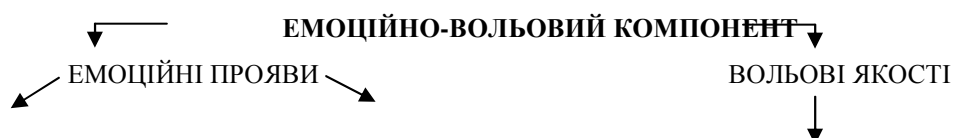
Емоціям учнів, що виникають під час фахової підготовки, властиві певні характеристики:

- *полярність* (позитивні та негативні емоції) – виражається в суб'єктивному ставленні учнів до елементів професійної діяльності;
- *дійовість* (активні й пасивні) – вплив емоційних станів на виконання професійної діяльності (активізування її або зниження активності);
- *предметність* (предметні та безпредметні) – виражають ступінь професійної спрямованості;
- *узагальненість* – виражають загальне, більш або менш стійке ставлення учня до дійсності в процесі фахової підготовки;
- *регулятивність* – забезпечення регулювання, корекції поведінки учня в умовах фахової підготовки та професійної діяльності [13].

Переживання особистості мають різноманітні прояви, їх поділяють на види за змістом, характером ставлення до об'єктивної дійсності, за ступенем розвитку, силою й особливостями прояву. Нам імпонує більш загальна класифікація емоцій, відповідно до якої емоції поділяються на *прості*, що є безпосереднім відображенням взаємовідношень людини з тими чи іншими об'єктами (наявна полярність сприяє прояву їх у житті людини як єдності протилежностей), і *складні*, в яких це відображення має опосередкований характер.

Таким чином, з одного боку емоції являють собою певний *процес*, що відбувається в часі й має свою структуру, а з іншого – психічний *стан* особистості, на який ми вказуємо, характеризуючи ту чи іншу людину [13: 228].

Отже, узагальнивши зазначені вище характеристики, а також врахувавши специфіку нашого дослідження представимо емоційно-регулятивний компонент у вигляді схеми 3:

Позитивні

- інтерес (як емоція);
- зацікавленість;
- радість;
- задоволення;
- гордість;
- натхнення;
- прояв уваги

Негативні

- страх;
- сором;
- гнів;
- байдужість;
- ворожість;
- страждання;
- депресія;
- відраза;
- інертність
- енергійність;
- терплячість;
- цілеспрямованість;
- принциповість;
- самостійність;
- організованість;
- ініціативність;
- дисциплінованість;
- наполегливість

Схема 3. Характеристики емоційно-вольового компоненту

Таким чином, одним із показників, за яким викладач може визначити наявність професійного інтересу учнів, є позитивний емоційний фон професійної діяльності учня та його позитивні вольові якості. Однак емоційні прояви часто тонкі й невовимі, а виявлення вольових якостей може бути показовим і нетривалим, тому лише в сукупності з іншими параметрами вони можуть скласти повну картину інтересів учнів, в тому числі й професійних.

Результативний компонент зумовлюється рівнем сформованості професійних інтересів учнів професійно-технічних навчальних закладів, який проявляється через сукупність розглянутих вище компонентів, а саме: мотиваційного, змістового, практичного та емоційно-вольового. Результат проявляється через характеристики професійних інтересів (С. Коваленко, М. Гамезо, І. Домашенко, С. Головін, Л. Крамаренко, В. Римкявичене): *широту* – інтереси сконцентровані в професійній галузі, але можуть бути розподілені між декількома її об'єктами, за таких умов професійні інтереси визначаються вибірковістю та професійною спрямованістю; *стійкість* – виражається в тривалості збереження професійних інтересів, проявляється через їх тривалість та інтенсивність; *глибину* – виражається через рівень укорінення професійних інтересів в системі відношень потреб особистості.

Таким чином, результативний компонент визначає остаточний рівень сформованості професійних інтересів.

Розроблена структура формування професійних інтересів потребує перевірки кожного її компонента у їх цілісності та взаємодії в ході формувального експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Готовність учня до профільного навчання / Упоряд.: В. Рибалка. За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. – К.: Макрос-СВС, 2003. – 112 с.
2. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: Навч.-метод. посібник / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук, Н.М. Розенберг та ін. / За ред. Н.Г. Ничкало. – 2-ге вид., допов., – К.: Вища шк., 1994. – 383 с.
3. Крамаренко Л.І. Формування інтересу до науково-педагогічних знань у майбутніх учителів початкових класів у пед. училищі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Кіровоград, 2005. – 20 с.
4. Римкявичене В.В. Формирование профессиональных интересов учащихся ПТУ: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 13.00.07 / Ин-т психологии АПН Украины. – К., 1993. – 20 с.
5. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
6. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб., 1999. – 416 с.
7. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
8. Максименко С.Д., Соловйенко В.О. Загальна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
9. Макарова Л.Л., Синельников В.М. Загальна психологія: методичні розробки семінарських занять: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с.
10. Гамезо М.В., Домашенко И.А. Атлас по психологии: Информ. – Метод. материалы к курсу "Общ. психология": Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1986. – 272 с.
11. Куколевская Г.И. Традиционные и новые методы воспитания интереса учащихся ПТУ к обучению: Методические рекомендации. – М.: Высшая школа, 1980. – 15 с.
12. Єремєєва В.М. Технологія вивчення основ дидактики: Методичні рекомендації для викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – Житомир: Житомирський педагогічний університет, 2000. – 52 с.
13. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
14. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высш. шк., 1989. – 167 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2007 р.

Агапова М.Б. Содержательная характеристика структуры профессиональных интересов учащихся профессионально-технических учебных заведений.

В статье рассматривается структура профессиональных интересов учащихся профессионально-технических учебных заведений, содержащая мотивационный, содержательный, практический, эмоционально-

регулятивный и результативный компоненты. Исследованы характеристики структурных элементов и установлены взаимосвязи между ними.

Agapova M.B. Substantial characteristics of the structure of the professional vocational students' interests.

The article deals with the structure of the professional students' interests at vocational school. It contains motivational, essential, practical, emotional, regulatory and result components. The main characteristics of the structural elements and the connections between them were investigated.